

AZ ŐSI JUSS

Kontra Ferenc: Ősök jussán
Forum, Újvidék, 1993. 168 oldal

Kontra Ferenc fiatal délvidéki író immár három kötettel van jelen a kortárs prózairodalomban. A költeményekkel (JELENÉSEK, 1984; FEHÉR TÜKRÖK, 1986) induló szerző 1988-ban adta ki DRÁVASZOGI KERESZTEK című kisregényét, amit 1991-ben követett a NAGY A SÁTÁN BIRODALMA, majd idén tavasszal az ŐSÖK JUSSÁN című elbeszélés-gyűjtemény. Ez utóbbi ismertetése előtt érdemes röviden áttekinteni az életmű eddigi állomásait.

Kontra általában a tradicionális, történetelvű prózamodellet ötvözi a modernebb narratív poétikai eszközökkel. Ez teszi érthetővé, hogy első közelítésben a DRÁVASZOGI KERESZTEK a népi irodalomra jellemző vonásokat mutat. Ide sorolhatja a választott (paraszti) tárgy és annak realiztikus ábrázolása, vagy az, hogy a mű fabuláris szintje a hagyományos önéletrajzi emlékidézés beszédmódjára épül. A pontosabb olvasat azonban olyan poétikai szervezettséget tár fel, amely véleményünk megváltoztatására készlet. Feltűnő például a rövid kijelentő mondatok monotonijából és az elbeszélés szentviten, mindenfajta értékeléstől tartózkodó dikciójából adódó, szokatlanul hűvös narráció. Emellett a paraszti világ rajzából a szerző kizárja a tájegység és az életforma helyi sajátosságainak részletezését, minthogy valójában nem is a Drávaszög bemutatását tartja feladatának. Oly mértékben koncentrálna mindenhol érvényes emberi léthelyzetek – nemritkán ismert irodalmi toposzokkal történő – ábrázolására, valamint parasztportréit oly kevésbé egyénítettek, hogy a megformálás módjában joggal érezzük dominánsnak az absztrakt felé hajló stilizálás szándékát. A regény tényleges üzenete tehát mélyebb rétegben található, a mű csupán a hitelesség érdekében használja fel a szociografikus tárgyat. Innen válik világossá a gyermekfőhős élményeit elrendező törekvés is. Az elbeszélő az öröm pillanataival alig, ám egyre több halálesettel szembesül (a regény csaknem összes epizódja és anekdotája szerencsétlenségről, erőszakról vagy ön-

gyilkosságról szól), s ebből nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy ebben a világban a megannyi apró, működő törvényszerűség ellenére a lét – Istentől elhagyatva – végeredményben teljesen kilátástalan, az egyén-nemzet-emberiség hármasságában megállíthatatlan erőző érvényesül.

Figyelemre méltó a szöveg összetett szimbólumrendszere: a vezérmotivumként alkalmazott archetoposzok az individuális szinttől a kozmikusig a lét egészét átfogják. Kiemelt fontosságúak a természeti jelenségek (kód, tűz, jég); a szereplők testi érintkezései a halállal és a közösségi ritusok. Utóbbiak szerepét a kompozíció is hangsúlyozza: az emberi élet temetések láncolata, ahol a születés misztériuma, a karácsony ünnepe is (a szöveg aranymetszéspontján) gyermekhalállal ellentéteződik. A befejezés pedig mindezek csúcsaként egy Nagy Lászlót idéző jelenetbe sűrít menegzőt és gyilkosságot, tűzvészt és gyászt, úgy, hogy e végső vízió a nemzetsors-analízis lehetőségét se zárja ki.

A NAGY A SÁTÁN BIRODALMA egyszerre nyújt többet és kevesebbet a regénynél. Kétségtelen pozitívumként értékelhetjük a tematikai sokoldalúságot és a műfaji változatosságot, illetve a legjobb elbeszélések (GOMBOK A SZÉNAKAZALBAN; ÖRÖKOLT VÉR; FELSÍRNAK ÁLMUKBAN) technikai kidolgozottságát. Ezzel szemben néhány novella kissé elnagyolt; a tördelés itt-ott funkciótlanná válik, és modorossá teszi a szöveget – egyszerűen az író nem tudta elérni a DRÁVASZOGI KERESZTEK színvonalát.

Az idei kötet áttekintése előtt megjegyezzük, hogy ennek a könyvnek, és általában a mai délvidéki irodalomnak egy tágabb értelemben vett jelentősége is van: újra háborús tematikával kísérletezik a kortárs próza. Tisztánunk kell viszonyunkat ehhez a háborúhoz, hiszen *magyar* katasztrófa is, de magasabb szempontból sem mellékes mint *skandalum*, Európában a XX. század végén. E problémakör mellé odakerül továbbá egy szakmai kérdés is: mi és hogyan közölhető még hitelesen a *harcoló emberről*, mert ebben a látszólag egyszerű témában köztudottan óriási a sematizálás veszélye. Kontra Ferenc érdeme, hogy mindezekre megkísérli a válaszadást, ami néhány elbeszélésében meggyőzően sikerült.

Az ŐSÖK JUSSÁN – legjobb darabjait tekintve – újabb fejlődési fokot jelent a szerző pályáján. Túllépték az eddigi formai esetlegességeken és továbblépést a művek hordozta létértelmezés terén. Írói eszköztára ütőképebb, biztosabban kezeli a nyelvet, stílusa kiforrottabb, és mentes a korábbi modorosságoktól. Sokatmondó változás, hogy számottevően visszaszorult a szövegek lírai hangvétele, s ez már a tartalmi elmozdulás következménye. Az előbbi kötet ugyanis még megengedett valamiféle bölcséleti alapozottságú *léterületet*, most azonban a klasszicizálódó forma jóval vigasztalanabb világlátást hordoz, a szövegekből felépülő univerzum éppen elviselhetetlen áttetszősége miatt lehet félelmetesebb. A lét abszurd, középpontjában az *elmúlás*, a teljesség elérhetetlenségének oka és szimbóluma áll, melynek objektív törvénye a művek mélyrétegében funkcionál jelentésszervező elvként. A halál merőben idegen az emberi léttől, absztrakt és transzcendens jellegű – tehát reménytelen valamiféle személyes viszonyt kialakítani hozzá –, így soha nem válhat *szabadságtényezővé*, az egzisztenciális önmeghatározás részévé.

A könyv erényei közé tartozik az az átgondolt nagyszerkezet is, mely az egyre biztosabb tárgyválasztás és ökonómia eredménye, s ami által az elbeszéléscsoportok kompozíciós összehatása A SÁTÁN BIRODALMÁ-hoz mérten sokkal erősebben érvényesülhet. Erre szükség is van, hiszen amíg ott egy fiktív személyiségrajz kibontása történt, addig itt képlekenyebb és nehezebben megfogható kérdéskör áll előtérben, egy veszélyhelyzetbe került közösség (nemzet) sorsának értelmezése. Majdnem ugyanaz, mint a DRÁVASZOGI KERESZTEK-ben, ám az író most tágabb idődimenzióval dolgozik, és új szempontok alapján ítél.

Az elbeszéléseket a kötetben három, arányait tekintve szimmetrikus egységre felosztva találjuk. A kompozíció szöveg feletti többletjelentést biztosít a szövegek lineáris sorának – némileg persze módosítva az egyes novellák primer üzenetét. Mind a három egység a *pusztulás* elemi szerepét és erejét sugallja, így az ezzel ellentétes szemléletű (amúgy sem számos) novella hatása elenyészik (amihhez az alacsonyabb színvonal is hozzájárulhat, például a TEMPLOM A HÓBAN vagy az ADVENT SZLAVÓNIABAN esetében). Az elbe-

széléscsoportok a következő fogalompárokkal irhatók le: a) *történelmi konkrét – múlt*; b) *elvont általános – örök*; c) *kortárs konkrét – jelen*. Az idősor megbontása és az időtlenség kategóriája mint középpont fontos funkciót tölt be, ezáltal képes az értelmező a *jövő* síkjára is reflektálni. Az eljövendő ennek fényében nem kevésbé iszonyatos a már megvalósultnál – ez metaforikusan az elérhetetlenre irányuló mozgás kimerevített képére: az elszánt, ám eleve reménytelen hazafelé igyekvés ősi motívumára épül.

Nézzük részletesebben a novellákat. Négyet találunk az első ciklusban, közös jellemzőjük a szociografikus hang, a tényfeldolgozás, a dokumentarista stílus. A VÖRÖSBOROS POHARAK melodramatikus izétől eltekintve jól megformált írás, a valóság és a narrációs helyzetből fakadó alakítás pontosan adagolt feszültséget tud teremteni. Mind a négy elbeszélés a kisebbségi sors fikciónak tűnő fordulatairól beszél, ami individuális szinten hihetetlen mértékű *létredukciót* eredményez. A KIVÉGZÉS ELMARADT nyitása például így összegez: „*Atok a közeli határ, mert minden csapat győztesként érkezik, és vesztesként megy el, közben mi vagyunk a föld a talpuk alatt, melyen az a kenyér is megterem, amit mindig meg kell oszlanunk velük.*”

Egy kivételével ezek a novellák nem adnak többet a kisregénynél, tulajdonképpen az ott megragadott tárgykör variációjának tekinthetők. Az ESŐS NAPOK viszont – mely a VÉRBOSSZÚ BÁCSKÁBAN ellendarabja, s koncepcióját tekintve igényesebb Cseres Tibor regényemél – érdekes kérdéseket vet fel, s belső adottságainál fogva a könyv egyik kimagasló teljesítménye lehetett volna. Ám érzésünk szerint a szerző ezt a lehetőséget kihasználatlanul hagyta.

A mű alapstruktúráját két történessor kölcsönös relációja határozza meg (az 1944-es isztérbáci tömeggyilkosság mint háttér; a narrátor tudatmozgása mint előtér), a szöveg tehát két beszédmód váltakozásából áll. A jelen síkján az elbeszélő a kivégzésekről titokban készült fényképek után nyomoz, s azok, valamint a „*balladás emlékezés*” révén rekonstruálja fokozatosan a tényeket, illetve fűzi hozzájuk reflexióit. A közlés ezáltal nyilvánvalóan több lesz az egykori események epikus bemutatásánál, tiltott tabuk lerombolásánál – az

ESŐS NAPOK valódi szándéka az, hogy az *utód* számára értelmezze a *felfoghatatlan* üzenetét, s a megtörténthez valamiféle autentikus viszonyt alakítson ki. Ez a cél azonban a felidézés-megértés-feldolgozás olyan fokú harmóniáját, az előtér-háttér olyan pontos arányát igényelné, amit a novella nem tudott elérni. A tömegyilkosság szuggesztív megjelenítése ugyanis sokkal nagyobb súlyra tesz szert, mintsem hogy az elmélkedő részek ezt megfelelően ellenpontosozhatnák, így maga az ábrázoló botrány marad megrázó és nem a teljes szöveg.

Az ŐSÖK JUSSÁN tengelyében lévő három elbeszélést a történelmi fölé emelkedő, elvontabb nézőpont köti össze. Szintén a bűn és a halál témakörében mozognak, de mivel az egyetemes oldaláról közelítenek e kérdésekhez, világuk a konkrét helyett inkább általános érvényűre stilizált. Lehet, hogy éppen emiatt, de közülük kettő nem igazán meggyőző. A Káin-mitoszra rimelő SÁRMADAR motiválatlan cselekménye, a PÁRBESZÉD HOLDAS ÉJSZAKÁN gyenge dialógusai következtében veszít értékéből – A TÚLÉLÉS VIGASZTALANSÁGA azonban a kötet egyik legjobb írása. Természetes erejű, szikár-lírai hangú Biblia-parafraíz ez, mely döccenés nélkül képes egyesíteni a hagyomány és az egyéni interpretáció ellentmondásait. Az enigmatikus szöveg formai megoldásai révén végig őrzi nyitottságát; az olvasó többször kénytelen változtatni értelmezésén, míg azután hirtelen összeáll a kietlen kép. Archetipikus volta ellenére itt mélyebb a háború analízise, mint a következő ciklus harci beszámolóinak némelyikében.

A harmadik egység novellái a Horvátország elleni szerb agresszió terében játszódnak. Kontra számára az a legnagyobb kihívás, hogy a háborús szituációk (mint örök irodalmi téma) mellett a hódításnak a szóránymagyarságra gyakorolt hatását, tulajdonképpen e közösségek létének a *végél* hitelesen tudja ábrázolni. Elbeszélései teljesítik ezt a célt. Horizontjuk – rövidségük ellenére – meglehetősen széles, a háború személyiséget deformáló következményei (TÁNCOL A HOLD), a „nemzetiségi tisztogatás” enyhébb és radikálisabb módszerei (DÉLJÁTÉK; APIS MELLIFICA; FELCSERÉLT OTTHONOK), vala-

mint a kitarítás vagy menekülés egyéni dilemmái (A HOLD HAZAVEZET) alkotják – külön-külön és összefonódva is – a művek világát.

A színvonal azonban itt sem egyenletes. Főleg azok a novellák erőteljesebbek, melyek egy elavult író-nemzet viszonyrendszer alapján állnak (DRÁVASZÖGI REKVIEM; TEMPLOM A HÓBAN; ADVENT SZLAVÓNIÁBAN), vagy amelyek – a már említett – általánosító jelleggel dolgoznak (DÉLJÁTÉK; TÁNCOL A HOLD). Maradandó érték születik viszont akkor, ha a szöveg úgy képes kibontakoztatni a szerzői üzenetet, hogy közben nem sérti az epikum öntörvényűségét, ha az egyénített sorspillanatot vagy jelenet esztétikailag zárt szerkezete megmarad. Három elbeszélés emelkedik ki a tizenegyből. A MI BÚVÓHELYÜNK finoman csiszolt vallomások monológja a helyben maradás megvalósíthatatlanságáról, illetve a szétdőlt élet újrakezdésének esélyeiről szól. A RIVER OF NO RETURN a hadviselés körülményei által elfojtásra ítélt emberi igazságérzet működését állítja a középpontba. E klasszikus háborús novellában a kifejezőmód a valóban figyelemre méltó. A zárófordulat hihetőségét, rejtett előkészítését tudniillik egy olyan – Hemingwayre emlékeztető – narráció biztosítja, mely képsíkváltásos technikája, hűvös hangneme, rövid mondatának kopársága, de főként a részletezés-kihagyás végig pontos egyensúlya révén a beszélő akaratlan tudati önkorlátozását stilsztikailag is imitálni tudja.

Nem véletlenül maradt utoljára a FORGÓSZÍNPAD, mely különben apróbb eltérésekkel már olvasható volt a 2000 MCMXCII áprilisi számában. Ez az elbeszélés jól példázza, hogy a szerző akkor van igazán ereje teljében, ha – mint a jelen esetben is – a tragédiába sodródó ember rettenetét a lélek belső intimitásában mutatja meg. A szövegfolyamat mesterialien bontja ki az egyszerű cselekményvázban rejlő vertikális tartalmakat. Kontra minden írói erénye egyesült a konstrukció során, s ezáltal egy tömör, de optimálisan teljes, intenzív hatású művilágot sikerült létrehoznia. A FORGÓSZÍNPAD nemcsak a kötet legjobbja, hanem megítélésünk szerint objektív irodalmi mércével mérve is biztos elismerésre számíthat.

Kováts Zoltán